

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI**

**IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING**

TAFAKKUR VA TALQIN

**MAVZUSIDARESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI ILMIIY-AMALIIY
ANJUMAN TO'PLAMI**

Бухоро-2021

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
MAGISTRATURA BO‘LIMI**

**IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING**

TAFAKKUR VA TALQIN

mavzusida

**Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy
anjuman to‘plami**

2021 yil, 27-may

Iqtidorli talabalar, magistrantlar, tayanch doktorantlar va doktorantlarning ilmiy maqolalar to'plami – 2021

<i>S. Toshtemirova</i>	<i>Tibbiy nutq madaniyati xususida.....</i> 366
<i>G. Hikmatova</i>	<i>Zamonaviy reklamalarning lingvopragmatik jihati.....</i> 372
<i>B. Kiliчев, D. Жўраева</i>	<i>Ғиждувон туманидаги работ компонентли топонимлар.....</i> 376
<i>B. Kiliчев, O.M. Сафарова</i>	<i>Асар тилидаги топонимларнинг ўрганилиши.....</i> 379
<i>M. Niyozova</i>	<i>“Devon-u lug‘otit turk” asarida tibbiyotga oid birliklarning ifodalanishi.....</i> 383
<i>M. Jo‘raqulova</i>	<i>"Tushda kechgan umrlar" romanida argolar.....</i> 387
<i>B. M. Жўраева, C. C. Маманазаров</i>	<i>Ҳадислар асосида шакланган ўзбек халқ паремаларида «қўшничилик» концепти.....</i> 391
<i>M.O.Хайруллаева</i>	<i>Vobkent tumani toponimlarining tarkibiy xususiyatlari, rabot atamasining toponim sifatida yuzaga kelishi va qo‘llanilishi.....</i> 398
5A120101 – Адабиётшунослик: ўзбек адабиёти	
<i>Sh.N.Axmedova, D.Nazarova</i>	<i>Adabiy portretda xotiralarning o‘rni </i> 403
<i>F.G‘. Murodova</i>	<i>Adabiy-tanqidiy obzor maqolalarning poetik xususiyatlari.....</i> 406
<i>G. Jonpo‘lotova</i>	<i>Istiqlol davri o‘zbek hikoyachiligida yangicha izlanishlar.....</i> 411
<i>M.A. Jo‘rayeva</i>	<i>Isroil subhoniё shahshqatorlarida nafs obrazi.....</i> 415
<i>K.R. Fayziyeva</i>	<i>Usmon azim she‘riyatida ko‘chimning rang-barang ko‘rinishlari.....</i> 419
<i>R.A. Imomova</i>	<i>Rauf parfi lirikasida psixologik paralelelizm.....</i> 424
<i>Sh.A. Sa‘dullayeva</i>	<i>“Lison ut tayr” dostonida tajalli hodisasining ifodalanishi.....</i> 428
<i>G. Egamberdiyeva</i>	<i>“Ziyorat” dostonida erk va istiqlol g‘oyasi talqini.....</i> 433
<i>D.K. Olimova, F.S. Raxmonova</i>	<i>Oydin hojiyevaning polisemantik so‘zlar va xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish mahorati.....</i> 437
<i>D. Ro‘ziyeva</i>	<i>Миллий адабиётда интеллектуал роман белгилари ва жанрнинг шаклланиши.....</i> 440
<i>Sh.A. Hayitov, K.H. Qudratova</i>	<i>Alisher navoiy shoh g‘arib mirzo haqida.....</i> 447
<i>E. Jo‘rayeva</i>	<i>Tarixda chizilgan chin chizgilar.....</i> 453
5A120701-Матншунослик ва адабий манбашунослик (тиллар бўйича)	
<i>Sh.S.Sayidova</i>	<i>Farhod va shirin” dostoni nashrlaridagi ayrim tafovutlar haqida.....</i> 455
<i>K. Hakimboyeva</i>	<i>Ahmad yassaviy hikmatlarida nafs tarbiyasi.....</i> 460
<i>S. Urinova</i>	<i>“Qisasi rabg‘uziy” nashrlarining qiyosiy tahlili.....</i> 464

суғорилган тарзда ўз талқинини топган. Достоннинг бош қаҳрамони Кунтуғди – хукмдор, айна вақтда адолат рамзи, унинг вазири Ойтуғди бахт-саодат тимсоли, – вазирнинг ўғли эса ақл-заковат рамзи, уларнинг қорнидаги офият тимсоли сифатида талқин этилган. Асар саҳифаларида “Шохнома”, “Девону луғотит турк” асарларидаги айрим образлар ҳаётий ва мифологик талқинларга дуч келамиз. Унда юзлаб халқ мақоллари, маталлари келтирилган. Бундай талқинлар маънавий юксаклик, инсоний комиллик даъватларининг таъсирчан, ҳаётий мақомда талқин этиш имконини берган. Яна муҳими шундаки, Юсуф Хос Ҳожиб бу талқинларнинг ҳаммасини, ҳумдор адолати каби жиҳатларни Тангри Таоло иродаси билан боғлайди, адолатли подшони Худонинг халқ ва юртга марҳамати деб тасвирлайди.

Юқоридаги фазилатлари уйғун ҳолда мазкур улкан асарнинг ўз тизимида интеллектуаллик хусусиятларини анча кенг мужассам этганлигидан далолат беради.

Интеллектуаллик моҳияти билан боғлиқ асарлар, жумладан, романлар пайдо бўлишини XIX аср Европада юзага келган модерн адабий йўналиши билан боғлаш илмий урфга айланганлигини биламиз. Масалага Шарқнинг Ғарбга самарали таъсири ижтимоий-гуманитар, маънавий-маърифий жиҳатларда бевосита кўзга ташланганлигини нуқтаи назаридан қараганда, модернистик мотивлар, мифопоэтик, интеллектуаллик хусусиятлар ҳам дастлаб Шарқда, Шарқ адабий ёдгорликларида неча асрлар муқаддам пайдо бўлганлиги маълум бўлади.

ALISHER NAVOIY SHOH G'ARIB MIRZO HAQIDA

Sh.A. Hayitov¹ K.H. Qudratova².

BuxDU, o'zbek tili va adabiyoti kafedrasi dotsenti.¹

o'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi.²

Annotatsiya: Maqolada Hazrat Alisher Navoiyning turkiy tilda yaratilgan 459 shoir-u olim, ta' b ahli, she'riyat ixlosmandlari haqida ma'lumot beruvchi, nodir tazkira hisoblanmish "Majolis un-nafois" asarining yettinchi majlisida ta'rifi keltirilgan Shoh G'arib Mirzoning chinakam iste'dod sohibi ekanligi, chin insoniy xususiyatlari bilan birga uyg'unlashgan shoirlik mahorati haqida so'z boradi. Shoh G'arib Mirzo shaxsiga komillik sifatleri orqali baho beriladi.

Kalit so'zlar: "Majolisun-nafois", axloqiy go'zallik, barkamol inson, ta' b ahli, hofiza, shoirlik, so'z, ta'ma, husni xulq.

Inson ma'naviy jihatdan go'zal, hamida axloq sifatlariga ega bo'lsa-yu, unda jismoniy jihatdan qusurlar bo'lsa-chi, bunday odamni barkamol deb bo'ladimi? Alisher Navoiyning "Majolisun-nafois"da temuriy Shoh G'arib Mirzo haqida bitganlari bu savolga mukammal javob bo'la oladi.

"Majolisun-nafois"ning yettinchi majlisidan o'qiymiz: "Shoh G'arib Mirzo – sho'x tablig' va mutasarrif zehnlilik va nozuk taxayyulluq va daqiq taaqulluq yigitdur. Nazm va nasrda va'ziri ma'zum va mutaxayyila va hofizada adili noma'lum. Ov va qush xotirig'a marg'ub va qurro va o'qush ko'ngliga mahbub... Devon ham jam qilibdur. Yaxshi matla'lari bu muxtasarg'a sig'mas, magar yana bir kitob bitilgay" (2, 170). Hazrat Alisher Navoiy jumalari "Boburnoma"da berilgan quyidagi ma'lumotlar bilan quvvatlantirilsa, bizni qiziqtirgan savolning yechimi osonroq topiladi: "Yana Shoh G'arib Mirzo edi, bukri edi. Agarchi hay'ati yomon edi, tab'i xo'b edi. Agarchi badani notavon edi, kalomi marg'ub edi. "G'aribiy" taxallus qilur edi, devon ham tartib qilib edi, turkiy va forsiy she'r aytur edi..." (3, 149).

"Majolisun-nafois"dan olingan iqtibosda Shoh G'arib Mirzo timsoliga xos qator axloqiy go'zalliklar – barkamol inson xususiyatlari aks etgan:

Shoirlik. Alisher Navoiyning 459 shoir-u olim, ta' b ahli, she'riyat ixlosmandlari haqida ma'lumot berilgan tazkirasi mutolaasidan ayon bo'ladiki, shoir shaxsida chinakam iste'dod hamida axloq bilan uyg'unlashsa komillik yuz beradi. Alisher Navoiy va uning ulug' salafleri e'tiqodiga ko'ra shoirlik – hunar.

U – soʻz hunari. Soʻz hunari esa barcha kasblardan ustun va afzaldir. Nega?! Chunki odam shu hunar (soʻz) tufayli barcha maxluqotdan mumtoz yaraldi. “Soʻz bir nashʼadur, undan xumor paydo boʻlur”(4,27). Goʻzal insoniy xislatlar va latif ruh sohibida borliqdagi hodisalar nozik his uygʻotadi. Sheʼr latofatli tabʼ farzandidir. “Majolisun-nafois”da keltirilgan ijodkorlarning aksariyati shoirlik va husni xulqni oʻz siyosida mujassam etgan kishilardir: “Mir Maxdum ... - Poktiynat va sohibdavlat...”(2, 12). “Mavlono Toʻtiy – “...Yaxshi shakllik va yaxshi xulqlik...”(2, 38). Darvesh Mansur – “Darvesh va parhezkor va mumtoz...” (2, 41). Mir Imod Mashhadiy – “ ... Donishmand va xushxulq va xushtabʼ...”(2, 43). Mavlono Atoiy – “...darveshvasht va xushxulq, munbasit...” (2,63). Muhammad Ali – “... Xush muhovara, xushxulq va xushtabʼ va dardmand...” (2, 66). Amir Shayxim Suhayliy – “...Kichik yoshidin ... hamida axloq va pisandida maosh atvoridin bohir ... hech nomuloyim amrgʻa mansub va noshoyista aybgʻa matʼun va maʼyub emas va bu davlatda andoqki intizomi holi biyik boʻldi, nazmi ahvoli dagʻi avj tutdi”(2, 71). Mavlono Ziyo – “...Koʻngulga yaqin, shirin adoliq maqbulgʻina kishidur...”. Mavlono xalaf – “...Xulqda xoʻb, natoyiji tabʼda el koʻngliga margʻub...”(2, 80). Mavlono Solimiy - ...Ham nafsida salomat bor va ham tabʼida istiqomat...” (2, 81). Mavlono Moniy - “...Sohibjamol va zarif va raʼno yigitdur...Chun husni bor, husni xati va husni kalomi dagʻi bor...” (2, 83) va hokazo.

Maslaksiz, subutsiz, mayparast, badfeʼl va kibrlil, fosiql, sobit shaxsiyatga ega boʻlmagan shoir va xalqqa va na oʻziga foyda yetkaza oladi. Alisher Navoiy “Majolisun-nafois”da Hofizi Saʼd, Sayid Quroza, Sayid Qutb Lakadang kabi shunday tabʼ ahlining achchiq qismati haqida kuyunib xabar beradi. Yana bir illat borki, u har qanday isteʼdodli shoir-u olimni izzat va hurmat taxtidan tushurib elda xor aylaydi. Bu barcha tubanliklarning birinchisi – taʼma. “Majolisun-nafois”ning birinchi majlisidan oʻqiymiz: “Mavlono Sohib Balxiy – bovijudi sheʼr fanida mahoratlik kishi erdi, advor va musiqiy ilmida komil erdi... va tabʼida taʼma mufrit uchun ... fazoyil el qoshida izzati kamrak edi” (2,

21). Shuning uchun ham Rasuli Akram (s.a.v.) ummatlarga ta'lim beradilar: “Attamau yuzhibul hikmata min qulubil ulamoi”, ya'ni “Ta'ma qilmoqlik ulamolarning dillaridagi hikmatlarni ketkazadi”.

Inson o'z hunaridagina emas, bir necha sohada mohir bo'lsa, kasb odobiga ham rioya qilsa-yu, ammo ijtimoiy axloq me'yorlariga amal qilmasa, u barkamol hisoblanmaydi. Shuning uchun ham Alisher Navoiy husni xulqi bor shoirlarni “Majolisun-nafois”da ayricha ehtirom bila tilga oladi. Shoh G'arib Mirzo ana shunday ma'naviy olami go'zal, xayollari beg'ubor, “nozuk taxayyulluq” ijodkorlar sirasiga kiradi. So'z – ilohiy ne'mat. Shunday ekan, ijod zavqi, shoirlik iste'dodi Allohning fazl-u marhamati bo'lib, Haq subhonahu va taolo uni har kimga ham bermaydi. She'r zavqi – zoti pok, qutlug' xilqatli, tabiati beg'ubor kishilarga muyassar bo'ladigan g'arib holat. Shoh G'arib – “hay'ati yomon” va “badani notavon”. Ammo u nasab gavhari, hunar (shoirlik) zevari bilan muzayyan, saodatmand shahzoda. Mana, yana shunday shahzodalardan birining tavsifi: “Mirzo Ali Idigu Temur o'g'lidir. Nasabi xud olam ahlig'a zohirdur. Hasabi jonibidin ham nasabcha sharif bor erdi. Hasab va nasab bila orasta... va tab'i dag'i bag'oyat xo'b...”(2, 67). Oliy nasabli, ammo hunari va yaxshi axloqi bo'lmagan inson esa badbaxtdir: “Mavlono Xurramiy – Hiriyning odamizodalaridindur. Ammo o'zida odamiylikdan asar, balki bo'ye yo'qdur...” (2, 77). Alisher Navoiy asarlarida inson nasl-u nasabi, millati, boyligi, davlati, yashash manzili, irqiga ko'ra emas, balki e'tiqodi, ma'naviy olami va odamiylik darajasiga ko'ra e'zozlanadi. Ammo ulug' mutafakkirning talqinlaridan ayon bo'ladiki, asli toza, qutlug' xilqatli inson eng og'ir vaziyatda ham axloqsizlik, kufri va gunoh ishlardan o'zini saqlay olishi, o'z nasl-u nasabi nufuziga gard yuqtirmasligi lozim. Ajdodlarning ezgu axloqiy amallari, hikmat ila to'liq hayoti shu sulola har bir vakilining umr daftari sahifalarida mangulik hayotini boshdan kechirishi zarur: “Mavlono Jomiy – Hazrat Mahdumi Nuranning (Abdurahmon Jomiyning) inisi erdi. Axloq va sifoti darveshona va suluk ravishi bexeshona...

Ul og‘oga inilikka loyiq va tariyqi alar tariyqi bila muvofiq” (2, 28). Xullas, Alisher Navoiy talqinida Shoh G‘arib Mirzo – benazir ijodkor.

U – yuksak idrok, zehniyat, daqiq tafakkur va kuchli talant sohibi.

Shoh G‘arib Mirzo – chuqur xayol etish va esda saqlash quvvasi, ya’ni hofiza kuchiga ega.

Hazrat Alisher Navoiy hofiza qobiliyatini inson mukammalligining belgilaridan biri sifatida e’tirof qilgan. Jahongir Amir Temurning uchinchi o‘g‘li, Eron, Eron Ozarbayjoni va Iroq hukmdori Mironshoh Mirzo musohiblaridan biri Xoja Abdulqodir haqida Navoiy yozadi: “Xojaning kamolotidin biri Qur’on hifzi va qiroat ilmi erdi”(2, 164). Xoja Abdulqodir ana shu iste’dodi bois Temur Ko‘ragon qatlidan omon qolgan: “Xojai faqirni ... sudrab taxt ilayiga kelturdilar. Andin burunkim siyosat burun bo‘lg‘ay, ... filhol biyik un bila Qur’on o‘qimoq bunyod qildikim, ul hazratning g‘azabi lutfqa mubaddal bo‘lub, fazl va kamol ahli sari boqib, bu misrani ba vaqt o‘qudikim:

Abdol zi biym chang bar Mushaf zad.

Tarjimasi: Qalandar qo‘rqvudan Qur’onga chang soldi (2, 277). Andin so‘ngra Xojag‘a iltifot va tarbiyatlar qilib, o‘z oliy majlisida nadim va mulozim qildi” (2, 163-164).

“Majolisun-nafois”ning uchinchi majlisida Mavlono Hiloliyning turk elidan ekanligi qayd qilinar ekan, uning shaxsida nazarga tashlanadigan yetuklik nishonasi quyidagicha ixcham ifoda etiladi: “Hofizasi yaxshidur, tab’i dag‘i hofizasicha bor” (1, 86). Alisher Navoiy orzusidagi komil inson Farhod ham shunday fazilat (hofiza quvvati baland) bilan ziynatlangandir:

Agar bir qatla ko‘rdi har sabaqni,
Yana ochmoq yo‘q erdi ul varaqni.
Ne so‘z nikim o‘qub ko‘ngliga yozib,
Dema ko‘ngliga, jon lavhiga qozib.
O‘qub o‘tmak, uqub o‘tmak shiori,
Qolib yodida sahfa-sahfa bori (1,33).

Alisher Navoiy xayolotidagi barkamol shahzoda Farhod siyomosida kuzatilgani kabi tarixiy shaxs, shoh Husayn Boyqaroning o'g'li Shoh G'arib Mirzo uchun ham kitob o'qish va yod olish tabiiy ehtiyojga aylangan: “qurro va o'qush ko'ngliga mahjub”. Farhod yoshligidan g'amgin va uning butun hayoti dard va qayg'u bilan yo'g'rilgan. Uning ko'ngil ochish o'yinlariga mutlaqo mayli yo'q. tarixiy shaxs shahzoda - Shoh G'arib esa “Ov va qush xotirig'a (ko'ngliga) marg'ub (yoqimli, ma'qul)”. Albatta, xayoliy-taxayyuliy obraz – Farhod timsoliga daxldor bunday ifoda, lavha va tamsillar tagida muhim falsafiy, tasavvufiy-ilohiy ma'nolar yotadiki, bu olimlarimiz tomonidan keyingi yillarda yaratilgan tadqiqotlarda yaxshi yoritib berilgan(5,203-214; 6,123-144). O'qish va yod olish umrining mazmuniga aylangan, nazm va nasrda tengi yo'q ijodkor shahzoda Shoh G'arib Mirzoning ov va qushga rag'bati esa podshoh xonadoning o'sha davrdagi urfiyati, an'ana sifatida qabul qilingan tartib qoida, taomillari bilan izohlanadi.

Ot minish, ov qilish, qush solish (qarchig'ay, itolg'i, shunqor kabi ov qushlaridan ov jarayonida foydalanish usullarini bilmoq), chavgon o'ynash sirlaridan voqif bo'lish, rasm-rusumlarini bilish va amalda qo'llay olish mahoratini egallash shahzodalar uchun shart bo'lgan. Shundan bo'lsa kerak, ko'pgina Sharq pandnomalarida qushchi va ovchilar zikriga alohida fasl va boblar bag'ishlangan. Xullas, Alisher Navoiy fikriga ko'ra insonda tug'ma, jismoniy nuqson bo'lsa-da, u ruhiy va ma'naviy jihatdan taraqqiy qilib komillik maqomiga ko'tarila oladi.

ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik, 8-jild. Toshkent: Fan, 1991. – 544 b.
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik, 13-jild. Toshkent: Fan, 1997. – 284 b.
3. Kaykovus. Qobusnoma. Toshkent: Istiqlol, 1994. – 175 b.
4. Bobur Z.M. Boburnoma. – Toshkent: Yulduzcha, 1990. – 367 b.

5. N.Komilov. Suqrot – komil inson timsoli. – Tasavvuf. 1-kitob. Toshkent: bYozuvchi, 1996. 272 b.
6. E.Ochilov. Komillikning ikki yo'li. – Navoiyning ijod olami. Maqolalar to'plami. Toshkent: Fan, 2001. – 200 b.
7. Hayitov Sh. Barkamol inson timsoli. Monografiya.-Toshkent: Fan-2003. 96 b

TARIXDA CHIZILGAN CHIN CHIZGILAR.

E. Jo'rayeva

BuxDU Adabiyotshunoslik yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijodkor Muhammad Ali qalamiga mansub Amir Temur hukmronligi tarixiga bag'ishlangan “Ulug' saltanat” roman-epopeyasidagi adabiy portret to'g'risida so'z boradi. Ijodkor portretning go'zal namunalarini yaratganligi va bu narsa asar sujeti bilan uzviy bog'liq holda kechishi masalalari xususidagi fikrlar maqolada o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: roman-epopeya, tarixiy roman, Muhammad Alining “Ulug' saltanat” epopeyasi, adabiy portret, Amir Temur, Xonzodabegim, To'xtamish

“Portret badiiy matn maydonidagi qahramon (personaj) suvratidir. Bu suvrat tarkibiga muayyan bir obraz (timsol)ning tashqi ko'rinishi, kiyim-kechagi, bezaklari kabilar kiradi. Portret, eng avvalo, insonning badiiy suvratidir. Shu bilan bir qatorda, asarda turli jonivor, qushlarning ham portreti bo'lishi mumkin”.

Kuch-qudrati bilan dunyoga mashhur Amir Temur siymosi ko'plab asarlarda uchraydi. Shu kabi asarlarning eng saralari qatoridan o'rin egallashga ulgurgan “Ulug' saltanat” roman-epopeyasi vositasidagi tasvirlar orqali Muhammad Ali buyuk sarkarda, mehribon ota, sevimli yor, suyuqli ini, ishonuvchan rahbar suratlarini Temurbek qiyofasida mujassamlashtira olgan. Buning uchun yozuvchi rango-rang jilolar uyg'unligini ta'minlash maqsadida mohir naqqosh singari adabiy portretning juda ko'rkam namunalarini yaratadi.